

พื้นที่และความต้องการใช้พื้นที่พบว่า ปอเนาะดาลอ ก่อตั้ง พ.ศ. 2476 เป็นสถาบัน การศึกษาศาสนาของมุสลิมเชื้อสายมลายูสืบทอดรูปจากอดีตมาก่อนที่สามจังหวัด ชายแดนภาคใต้เข้ามาอยู่ภายใต้การปกครองของรัฐไทย พื้นที่ปอเนาะดาลอมีลักษณะตาม จารีตศาสนา สอนแต่วิชาศาสนาอิสลามด้วยภาษามลายู โต๊ะครูเจ้าของปอเนาะดาลอ จึงได้ให้ความหมายว่าเป็นพื้นที่สำหรับผลิตซ้ำความรู้และขัดเกลาทางด้านศาสนาอิสลาม และต้องการใช้ปอเนาะเป็นสถาบันการศึกษาศาสนาอิสลามตามจารีต 2) ความขัดแย้ง ปอเนาะภายใต้นโยบายการจัดการศึกษาชาติ พบว่า รัฐได้เข้าควบคุมปอเนาะผ่านนโยบาย ปฏิรูปการศึกษาจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 ให้เปลี่ยนรูปเป็นโรงเรียน เอกชนสอนศาสนาอิสลาม นำเอาวิชาสามัญและภาษาไทยเข้าไปสอนเพื่อสร้างสำนึก และอัตลักษณ์ไทยให้กับชาวมลายูมุสลิมเพราะหวังเกรงว่าปอเนาะจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับ สถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ ต่อมาพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม ระบุว่า การจัดการศึกษาให้ยึดหลักสังคมมีส่วนร่วม และให้มีเอกภาพ ด้านนโยบายที่หลากหลาย ทว่าปัจจุบันแนวปฏิบัติรัฐยังคงมีความพยายามให้ปอเนาะ ทั้งหลายเปลี่ยนรูปแบบตามความต้องการของรัฐ อย่างไรก็ตามปอเนาะดาลอยังคงรักษา พื้นที่ปอเนาะไว้เหมือนเดิมเพื่อยืนยันอัตลักษณ์ปอเนาะตามเป้าหมายการศึกษาอิสลาม เป็นทางเลือกให้กับผู้ที่ต้องการเป็นนักการศึกษา หรือนำไปใช้ปฏิบัติอย่างถูกต้องสมบูรณ์

คำสำคัญ : ปอเนาะดาลอ, พื้นที่ผลิตซ้ำ, อัตลักษณ์มลายูมุสลิม

Abstract

The purposes of this article were to : 1) study the definition of space and the need for Pondok space of the teacher who is the owner of Dalaw Pondok in Tambon Manangyong, Yaring district, Pattani province, and 2) study the conflict the Pondok under the present national education policy. The study results revealed as follows : 1) on the definition of space and space need, it was found that Dalaw Pondok was established in 1933 as a religious institute for Malayu Moslems. The school inherited its former pattern before the three Southern bordering provinces were governed by the Thai state. Dalaw Pondok space had the characteristics of the Islamic tradition as a mean of

instruction. The teacher who is the owner of the school defined the space as the reproduction of knowledge and Islamic discipline. 2) Concerning the Pondok under the national education policy, it was found that the maintenance of religious space made the Pondok become a political space. The state had taken control the Pondok through the education reform policy in the Southern bordering provinces since 1951. The Pondok was transformed into an Islamic private school in which general subjects and the Thai language were taught in the school to enhance the awareness and Thai identity to Malayu Moslems. In the revised National Education Act B.E. 2542 (1999), it was stated that in the education provision process, there needed to be social involvement and a unity in the policy of education provision process with a variety of options. At present, however, the state still tries to change the pondoks according to the patterns it wants. The Pondok, however, still maintains its space as a traditional Pondok. This serves as an alternative for those who want to become religious scholars or perfect religious practitioners in their lives.

Keywords : Dalaw Pondok, reproduction space, Malayu Moslem identity

บทนำ

ปอเนาะสถาบันการศึกษาศาสนาอิสลามของชาวมลายูมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้เกิดขึ้นมานานกว่าห้าร้อยปีตั้งแต่ในอดีตก่อนครั้งพื้นที่บริเวณนี้ยังเป็นอิสระอยู่ภายใต้มิตีรัฐมลายูอิสลาม และมีแบบเดียว เรียกว่า ปอเนาะจาริต พื้นที่ที่มีความสอดคล้องตามปรัชญาและหลักการศาสนาอิสลามชาวมลายูมุสลิมในยุคนี้ได้สร้างปอเนาะขึ้นมาภายใต้มิตีการเป็นรัฐมลายูอิสลาม คือ และใช้เป็นที่สร้างอัตลักษณ์ความเป็นมลายูมุสลิมตามการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเมืองจากมลายู อินดู พุทธ เป็นมลายูอิสลาม และได้ให้ความหมายต่อปอเนาะตามความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นว่าเป็นพื้นที่ในการสร้างอัตลักษณ์ความเป็นมลายูมุสลิมทั้งยังมีการสืบทอดต่อ ๆ กันเรื่อยมา ทว่าต่อมาดินแดนแถบนี้ได้ถูกราชอาณาจักรสยามเข้ายึดครองและถูกเปลี่ยนชื่อเป็นสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทยเป็นผลให้ชาวมลายูมุสลิมและปอเนาะที่เกิดมาภายหลังต้องตกอยู่ภายใต้การปกครองของประเทศไทย ต่อมาได้เกิดความขัดแย้ง

และการปะทะกันขึ้นระหว่างชาวมลายูมุสลิมที่ยังคงเรียกตัวเองเหมือนเดิมว่าเป็น “ออแชนาญ” คือ เป็นคนมลายูมุสลิม ไม่ใช่ “ออแชนีแย” หรือคนไทยตามที่รัฐต้องการจากนโยบายทางด้านวัฒนธรรมโดยมีโต๊ะครูปอเนาะเข้าร่วมด้วย เป็นผลให้ต่อมารัฐจึงได้พุ่งเป้าไปที่ปอเนาะ เป็นผลให้เกิดความขัดแย้งทางการเมืองเรื่องพื้นที่ปอเนาะระหว่างรัฐกับชาวมลายูมุสลิมในบริเวณนี้ จากการที่รัฐได้เข้าไปซ้อนทับพื้นที่ปอเนาะเพื่อทำเปลี่ยนแปลงและจัดระบบปอเนาะใหม่ เป็นผลให้ปอเนาะแตกตัวออกเป็นสามรูปแบบ ได้แก่ หนึ่ง โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่มีการนำเอาวิชาสามัญและวิชาชีพเข้าไปสอน และเปลี่ยนภาษาที่ใช้สอนจากภาษามลายูเป็นภาษาไทย สอง โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่เรียกว่า ปอเนาะสายเดี่ยว คือ สอนศาสนาอย่างเดียว และสาม สถาบันศึกษาปอเนาะเรียกว่า ปอเนาะจารีต คือ สอนศาสนาอย่างเดียว และรูปแบบยังคงมีความเป็นจารีตเหมือนเดิมที่สืบทอดมาจากอดีต ดังเช่น ปอเนาะดาลอในอำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี ที่ผู้วิจัยเลือกเป็นพื้นที่สนามการวิจัยในครั้งนี้

การสำรวจเบื้องต้นพบว่าที่ผ่านมาโต๊ะครูดาลอเจ้าของและผู้ดูแลรับผิดชอบปอเนาะซึ่งมีการสืบทอดถึงสามท่าน รวมทั้งเด็กปอเนาะต้องเผชิญกับสายตาของรัฐที่มองปอเนาะอย่างหวาดระแวง เพราะรัฐมองว่าในปอเนาะไม่มีหลักสูตรภาษาที่ใช้สอนในปอเนาะเป็นภาษามลายู รัฐไม่เข้าใจว่าในปอเนาะสอนเรื่องอะไร และยังมองว่าจัดการศึกษาขาดมาตรฐาน ไม่เป็นผลดีทางด้านเศรษฐกิจ และไม่มีการวัดผล เด็กที่จบออกไปจากปอเนาะแล้วไม่สามารถไปเรียนต่อหรือไปประกอบอาชีพได้ สร้างความขัดแย้งและแรงกดดันให้กับผู้ที่อยู่ในปอเนาะแห่งนี้ ดังเช่น

“ที่ผ่านมาปอเนาะถูกจับจ้องด้วยความไม่ไว้วางใจจากรัฐ ทุกสังคมย่อมต้องมีคนไม่ดีปะปนอยู่ด้วย แม้แต่ลูกของเราบางทีก็อาจไม่ได้เป็นคนดีทุกคน แต่ความรุนแรงมันไม่ใช่นโยบายของปอเนาะ แม้แต่คำว่าอิสลามโดยแก่นแท้แล้ว หมายถึง “สันติ” การิม นาคนาวา (ผู้ให้สัมภาษณ์). และ “สังคมส่วนใหญ่กลับเห็นว่า สถาบันปอเนาะแห่งนี้ดูแล้วไม่มีความสำคัญอะไรเลย เรียนไปแล้วก็ไม่มีงานทำ และยังหาว่าปอเนาะเป็นผู้ก่อการร้ายอีกด้วย คนที่ไม่เข้าใจหรือมีอคติกับปอเนาะก็ขอให้ท่านช่วยล้มเลิกความคิดเสียใหม่ อยากให้หันมามองปอเนาะในแง่ดี ๆ บ้าง เปิดใจให้กว้าง ยอมรับความจริงแล้วจะพบว่ามิอะไรหลายอย่างที่ไม่เคยพบเคยเห็น” ไพสอน หมักหมัน

(ผู้ให้สัมภาษณ์). สุทิพย์ พูลสวัสดิ์ (ผู้สัมภาษณ์). ที่ปอเนาะดาลอ เลขที่ 117/ หมู่ 5 ตำบลมะนังยง อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี แสดงให้เห็นถึงแรงกดดันที่ดำรงอยู่ของปอเนาะดาลอ และในขณะเดียวกันผู้ที่อยู่ในปอเนาะก็ได้ได้กลับแรงกดดันดังกล่าวเพื่อให้สามารถอยู่รอดได้ ทำให้ผู้วิจัยต้องการศึกษาเรื่องราวของปอเนาะดาลอในประเด็นการให้ความหมายพื้นที่และความต้องการใช้พื้นที่ปอเนาะของโต๊ะครูเจ้าของปอเนาะ และความขัดแย้งระหว่างปอเนาะกับรัฐภายใต้นโยบายการจัดการศึกษาชาติปัจจุบัน

คำถามวิจัย

การให้ความหมายพื้นที่และความต้องการใช้พื้นที่ปอเนาะของโต๊ะครูเจ้าของปอเนาะดาลอเป็นประการใด และความขัดแย้งระหว่างปอเนาะกับรัฐภายใต้นโยบายการจัดการศึกษาชาติปัจจุบันได้สร้างผลกระทบใดให้กับโต๊ะครูในการจัดการพื้นที่ปอเนาะ

วัตถุประสงค์การวิจัย

ศึกษาการให้ความหมายพื้นที่และความต้องการใช้พื้นที่ปอเนาะของโต๊ะครูเจ้าของปอเนาะดาลอ ตำบลมะนังยง อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี และ ศึกษาความขัดแย้งระหว่างปอเนาะดาลอกับรัฐภายใต้นโยบายการจัดการศึกษาชาติปัจจุบัน

แนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดและวรรณกรรมเกี่ยวข้องที่นำมาใช้ในการศึกษาและวิเคราะห์งานวิจัยชิ้นนี้ แบ่งออกได้เป็น 3 ส่วน ได้แก่ 1) เอกสารงานวิจัยที่นำเสนอเกี่ยวข้องกับปอเนาะ 2) เอกสารที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ความเป็นมลายูมุสลิม และ 3) เอกสารที่เกี่ยวกับแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

1) เอกสารงานวิจัยที่นำเสนอเกี่ยวข้องกับปอเนาะ เรื่องพื้นที่ปอเนาะและการดำเนินการของปอเนาะที่ผ่านมาภายใต้นโยบายการจัดการศึกษาชาติของรัฐพบว่า แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม

กลุ่มที่หนึ่ง เป็นงานที่อธิบายปอเนาะว่าเป็นสถาบันการศึกษาศาสนาอิสลามที่เป็นปัญหามีการจัดการพื้นที่และสอนแตกต่างกับโรงเรียนทั่วไปจำเป็นที่รัฐต้องเข้าไปปรับปรุงแก้ไข ดังเช่น งานศึกษาเรื่องการพัฒนาการศึกษาเพื่อบูรณาภาพของจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประสิทธิ์ เวชสวรรค์ อธิบายว่า มุสลิมสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้มาตรฐานการศึกษาต่ำไม่นิยมส่งบุตรหลานเข้าเรียนภาษาไทย แต่ส่งเข้าศึกษากับโต๊ะครูในปอเนาะ สมัยก่อนรัฐไม่ได้สนใจปอเนาะนักเรียนในปอเนาะจึงเข้าไปมีส่วนวุ่นวายทางการเมืองของจังหวัดชายแดนภาคใต้เสมอ นักเรียนเมื่อเรียนจบวิทยาศาสตร์ก็ไม่ได้ช่วยให้มีความสามารถในการผลิต (Productivity) ของแรงงานสูงขึ้น ขัดขวางความก้าวหน้าของสังคม (ประสิทธิ์ เวชสวรรค์. 2509) และงานศึกษาเรื่องไทยมุสลิมในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ขจัดภัย บรูษพัฒน์ เสนอว่า การจัดการศึกษาของปอเนาะเป็นปัญหาของรัฐเพราะปอเนาะมักเป็นสถานที่ที่นักการเมืองทั้งฝ่ายไทยและต่างประเทศซึ่งเป็นฝ่ายตรงข้ามพุ่งเล็งเห็นลักษณะพิเศษของปอเนาะว่าเป็นสถานที่รวบรวมบรรดานักศึกษาชายหญิง โต๊ะครูปอเนาะเป็นบุคคลที่ราษฎรในท้องถิ่นนั้น ๆ เคารพนับถือเชื่อฟังจึงพยายามใช้ปอเนาะเป็นเครื่องมือหาเสียงเลือกตั้งและจัดตั้งปอเนาะขึ้นเป็นองค์กรบังหน้าเพื่อเผยแพร่ลัทธิชาตินิยมมาเลเซียและลัทธิแบ่งแยกดินแดน ผู้ปกครองนิยมส่งบุตรหลานเข้าศึกษาในปอเนาะเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการศึกษาภาษาไทยเพราะส่งผลให้มาตรฐานการศึกษาต่ำพูดภาษาไทยได้น้อย และไม่นิยมพูดเพราะเข้าใจว่าภาษาไทยเป็นภาษาศาสนาพุทธรังเกียจที่จะเล่าเรียน บางคนคิดว่าภาษาที่ถูกต้องของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามก็คือภาษามลายูเท่านั้น อีกทั้งยังเกรงว่าจะทำให้ขาดความยึดมั่นในภาษาและวัฒนธรรมเดิมของตน และไม่เห็นประโยชน์การเรียนตามหลักสูตรราชการ และมีความรู้สึกทางชาตินิยม เห็นว่าการเรียนหนังสือไทยทำให้ถูกกลืนชาติ จึงพยายามหลบหลีกหรือเลี่ยงไปเรียนนอกประเทศ ทำให้เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาและก่อให้เกิดปัญหาทางการเมือง และได้ชี้แนะว่าการศึกษาเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาทางการเมืองหากชาวไทยมุสลิมได้รับการศึกษาไทยอย่างทั่วถึง (ขจัดภัย บรูษพัฒน์. 2519)

กลุ่มที่สองเป็นงานอธิบายปอเนาะว่าเป็นสถาบันการศึกษาอิสลามที่สำคัญ และจำเป็นสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวมลายูมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มุสลิม งานของ อิบราเฮ็ม ณรงค์รักษาเขต เรื่อง “ปอเนาะกับการสร้างอัตลักษณ์ ของชุมชนในจังหวัดชายแดนภาคใต้,” ความรู้กับการแก้ปัญหาความขัดแย้ง กรณี วิถีการดำรงชีวิตชายแดนภาคใต้. กล่าวว่า อิสลามให้ความสำคัญมากกับองค์ความรู้และ การแสวงหาความรู้ เพราะความรู้เป็นพื้นฐานการพัฒนามนุษย์ ไม่คำนึงว่าความรู้ นั้น จะเป็นทางโลกหรือทางธรรม ในทัศนะอิสลามมุสลิมที่ดีจะเป็นผู้ยึดมั่นกับอัลอิสลาม เป็นวิถีการดำเนินชีวิต การดำเนินชีวิตที่ถูกต้องต้องเป็นวิถีที่วางอยู่บนพื้นฐานของ ศาสนา และการรู้จักศาสนาจะต้องผ่านกระบวนการศึกษา การศึกษาจึงมีความสำคัญ สำหรับมุสลิมทุกคน ความจำเป็นในการแสวงหาความรู้เป็นแรงผลักดันให้เกิดสถาบัน การศึกษารูปแบบต่าง ๆ ในสังคมมุสลิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ปอเนาะถือว่าเป็นสถาบันการศึกษาที่มีบทบาทสำคัญทั้งในอดีตและปัจจุบัน เป็น สถาบันการศึกษาที่เก่าแก่ที่สุดที่สามารถรักษาเอกลักษณ์ได้ท่ามกลางกระแส การเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ (อิบราเฮ็ม ณรงค์รักษาเขต. 2548) และ งานศึกษาปอเนาะของ สุเทพ สุนทรเกสัช เรื่อง “ปอเนาะ” มรดกสถาบันการศึกษา กับบูรณาการทางศาสนาและสังคมของชาวมลายูมุสลิม ในจังหวัดภาคใต้” อธิบายว่า ปอเนาะเป็นสถาบันการศึกษาศาสนาอิสลามตามจารีตประเพณีของชาวมลายู มุสลิมในจังหวัดภาคใต้ประเทศไทย ชุมชนมุสลิมต้องพึ่งปอเนาะเพราะปอเนาะเป็น สถาบันการศึกษาศาสนาอิสลามตามจารีตประเพณีที่ใช้สร้างบูรณาการให้กับศาสนา และสังคมของชาวมลายูมุสลิมในจังหวัดภาคใต้ประเทศไทย ทั้งนี้เป็นเพราะศาสนา อิสลามจำเป็นต้องใช้สถาบันการศึกษาเป็นเครื่องช่วย ด้วยเหตุผลว่าลักษณะสำคัญ จารีตศาสนาอิสลามมีลักษณะเป็นหลักการ (Doctrinal) เป็นบทบัญญัติหรือกฎหมาย (Legalistic) และเป็นคัมภีร์ (Scriptural) มีลักษณะทางวรรณกรรมหรืออักษรศาสตร์ (Literary) ศาสนาอิสลามไม่มีพระหรือนักบวช มีแต่ผู้รู้ “อูลามา” (Ulama) ที่มีลักษณะ ความเป็นปัจเจกสูงรวมกลุ่มกันหลวม ๆ การยอมรับนับถือศาสนาอิสลามของปัจเจกชน ดำเนินไปในลักษณะเดียวกับกระบวนการศึกษาตามขั้นตอนอย่างช้า ๆ เริ่มด้วย การยอมรับศรัทธาไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นได้ฉับพลัน ปัจจุบันปอเนาะได้กลายเป็นศูนย์กลาง ความสนใจ ความขัดแย้ง ความพยายามจากภายนอกและภายในที่จะสร้างความ ทนสมัยให้กับสถาบันการศึกษาศาสนาและสังคมอิสลาม (สุเทพ สุนทรเกสัช. 2548)

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์ความเป็นมลายูมุสลิม งานศึกษาเรื่องมลายูปาตานี : ชาติพันธุ์ อัตลักษณ์ และการเปลี่ยนแปลง ของ วรวิทย์ บารู และคณะ อธิบายว่าชาวมลายูปาตานี หมายถึงกลุ่มชนมลายูมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ยังคงฝังแน่นกับการยึดถือว่าพวกเขาเป็นคนมลายูที่เป็นพลเมืองไทยและยังคงยึดถือ “Bangsa” ซึ่งภาษามลายูถิ่นออกเสียงว่า “บาซอ” มีความหมายว่าเชื้อชาติของพวกเขาก็คือมลายูและยังกำหนดอัตลักษณ์มลายูของตนเองด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ 3 องค์ประกอบ คือ ศาสนาอิสลาม ภาษามลายู วัฒนธรรมอิสลามและวัฒนธรรมมลายู องค์ประกอบเรื่องศาสนาอิสลาม ภาษามลายูและการปฏิบัติตามวัฒนธรรมอิสลามและมลายูนั่นเป็นสิ่งบ่งบอกถึงความเป็นมลายูปาตานี สิ่งนี้มีความสอดคล้องกับชนชาวมลายูทั่วทั้งภูมิภาคมลายู (Nusantara) ที่ถือว่าคนมลายูก็คือMelayu Adatnya Melayu Bahasanya Islam agamanya องค์ประกอบทั้งสามตัวนี้เป็นองค์ประกอบที่มีอาจจะขาดตัวใดตัวหนึ่งได้ค่านิยมของชาวมลายูปาตานี

2) เอกสารที่เกี่ยวกับแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แนวคิดพื้นที่ (Place/Space) และแนวคิดอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ (Ethnic Identity)

แนวคิดพื้นที่ (Place/Space) แนวคิดเรื่อง “พื้นที่” มีความสำคัญในสังคมมนุษย์มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังจะเห็นได้ว่านอกจากมีการให้ความหมายกับพื้นที่ในลักษณะต่าง ๆ แล้ว ยังมีการจัดการเกี่ยวกับพื้นที่อีกด้วยในอดีตการให้ความหมายและการจัดการกับพื้นที่ผ่านมามากเป็นไปตามคตินิยมของกลุ่มคนที่อยู่ในสังคมเดียวกันในลักษณะที่ไม่ขัดแย้งกัน เช่น วัดสำหรับชาวพุทธ แล้วจะให้ความหมายว่า วัดเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เหมาะสำหรับการทำบุญ ประกอบพิธีกรรม และเป็นทำหน้าที่ขัดเกลอบรมบ่มเพาะกุลบุตร กุลธิดา หรือป่า จัดให้ป่าเป็นพื้นที่พิเศษสำหรับคนในชุมชนสามารถเข้าไปใช้หาอาหารเพื่อยังชีพในลักษณะแบ่งปันกันได้ และการเข้าไปใช้พื้นที่ป่าต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ได้ร่วมกันตั้งไว้ อองรี เลอแฟบร์ (1991) นักคิดสายทฤษฎีหลังสมัยใหม่ (Postmodernism) ได้เสนอความคิดเกี่ยวกับการมองและการให้ความหมายเกี่ยวกับ “พื้นที่” โดยเฉพาะในประเด็น “การเมืองเกี่ยวกับการสร้างพื้นที่” ละ(Space) ในการศึกษาเรื่องราวของพื้นที่นอกจากต้องอธิบายสิ่งที่บรรจุในพื้นที่อย่างวาทกรรมแล้วก็จะต้องเพิ่ม

ความสนใจกับการผลิตสร้างความรู้ของพื้นที่ (Knowledge of Space) และการผลิตสร้างตัวของพื้นที่ (Production of Space) ด้วย

“พื้นที่” (Space) แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ พื้นที่ทางกายภาพ (First Space - Physical Space) พื้นที่ทางความคิด (Second Space - Mental Space) และพื้นที่ทางสังคม (Third Space - Social Sphere) พื้นที่ที่เรียกว่า Third Space เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ของพื้นที่ทางความคิดเกิดจากการตีความหรือการให้ความหมายพื้นที่ทางกายภาพอันนำไปสู่การสร้างพื้นที่ทางสังคมที่มีทั้งส่วนที่เป็นจริงและส่วนที่เป็นจินตนาการ กระบวนการผลิตพื้นที่ทางสังคม ประกอบด้วย สภาวะ 3 สภาวะ ซึ่งต่างก็ผลิตพื้นที่ที่มีลักษณะเฉพาะของตนเอง แต่มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน และอาจซ้อนทับกันอยู่สภาวะนั้น ได้แก่ 1) Spatial Practice หมายถึง วิธีการที่สร้างและการใช้พื้นที่อย่างที่เราเห็นและที่เป็น (Perceived) 2) Representations of Space หมายถึง พื้นที่ที่เป็นผลผลิตของศาสตร์ (Savoir) และความเป็นเหตุเป็นผล (Logic) เช่น แผนที่ ผังเมือง และระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ (Gis) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เกิดจากกระบวนการคิดว่า พื้นที่คืออะไร 3) Representational Space หมายถึง พื้นที่ที่เกิดจากความระลึก (Connaissance) และความรู้สึก พื้นที่ที่เต็มไปด้วยความหมาย และสัญลักษณ์ที่ถูกสร้างขึ้น และปรับเปลี่ยนโดยการที่ผู้คนใช้ชีวิตอยู่ในพื้นที่นั้น และการที่พื้นที่ต่าง ๆ ได้ถูกบรรจุเนื้อหาความสัมพันธ์ทางสังคมเอาไว้ ความเป็น “ตัวตน” ของกลุ่มทางชาติพันธุ์ยังเกี่ยวโยงสัมพันธ์กับประเด็นเรื่องพื้นที่ (Place/Space) อีกด้วย ดังเช่นพื้นที่ของปอนะ

แนวคิดอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ (Ethnic Identity) Barth (1969) ศึกษาเรื่อง Ethnic Groups and Boundaries ได้อธิบายเรื่องสำนึกทางชาติพันธุ์และการต่อรองทางชาติพันธุ์ว่า อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ (Ethnic Identity) หมายถึง สำนึกทางชาติพันธุ์ที่ถูกสร้างขึ้นอย่างต่อเนื่องโดยกลุ่มชาตินั้น ๆ เป็นผู้เลือกอัตลักษณ์ต่าง ๆ เช่น ภาษา ความเชื่อ ศาสนา การแต่งกายมาบรรจุไว้เพื่อให้เห็นความแตกต่างระหว่างกลุ่มตนกับกลุ่มอื่น

Harrell (1995) ได้อธิบายถึงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในฐานะกระบวนการในการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของกลุ่มคนจะต้องพิจารณาถึงความสัมพันธ์กับหน่วยทางสังคมอื่น ๆ ด้วย เช่น ความสัมพันธ์กับรัฐ - ชาติ ความสัมพันธ์ทางอำนาจ

ระหว่างกลุ่มชนผู้มีอำนาจ (Dominant Group) ผู้สถาปนาตนเองขึ้นแทนที่อธิบายว่ากระบวนการสร้างชาติได้กลายเป็นเทคโนโลยีสำคัญทางอำนาจที่รัฐ - ชาติ ใช้ในการควบคุมพลเมืองของตนอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในบริบทความสัมพันธ์กับรัฐ - ชาติ เป็นทั้งสิ่งที่เลือกเอง (Experienced Identity) และสิ่งที่ถูกให้เลือก (Imposed Identity) อัตลักษณ์ทั้งสองประเภทจะดำรงอยู่ร่วมกันและมีความสัมพันธ์กันแบบวิภาษลักษณ์ (Dialectic) นั่นคือมีการปะทะสังสรรค์ต่อรองซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้เพราะว่ารัฐ - ชาติ ไม่สามารถสร้างหรือจำแนก อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ได้อย่างเบ็ดเสร็จสมบูรณ์ แต่มักถูกตรวจสอบตอบโต้ และตีความใหม่อยู่เสมอจากกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ กลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกจัดจำแนกประเภทไว้อย่างถาวรและตายตัว ดังเช่นกรณีของชาวมลายูมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้เลือกที่จะปฏิเสธและพยายามขับเขยื้อนกรอบอัตลักษณ์ที่หยุดนิ่งที่รัฐสร้างให้เพื่อเพิ่มพื้นที่ในการสร้างความหมายของอัตลักษณ์ของตนเองผ่านพื้นที่ปอเนาะ

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้ใช้ “วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ” (Qualitative Research) กับวิธีการเก็บข้อมูลภาคสนามในปอเนาะดาลอพื้นที่สนามวิจัย และในชุมชนรอบปอเนาะจากกลุ่มประชากรเป้าหมายเป็นหลัก มีขั้นตอนดังนี้

1. ขอบเขตด้านเอกสาร คือ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารวิชาการ วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับปอเนาะ นโยบายการจัดการศึกษาชาติของรัฐ และเอกสารแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2. ขอบเขตด้านพื้นที่ คือ การลงเก็บข้อมูลภาคสนาม ประกอบด้วยในปอเนาะดาลอด้วยการใช้ชีวิตคลุกคลีพักค้าง ทำกิจกรรมร่วมกับโต๊ะครู เด็กปอเนาะและบริเวณพื้นที่โดยรอบปอเนาะบ้านดาลอ หมู่ที่ 3 โดยติดตามโต๊ะครูที่ออกไปเผยแพร่ศาสนา ทำพิธีกรรมให้กับชาวบ้าน รวมทั้งติดตามเด็กปอเนาะที่กลับบ้านออกไปพูดคุยเพื่อสอบถามข้อมูล

3. ขอบเขตด้านเวลา คือ ช่วงเวลาปกติปอเนาะเปิดเรียน ทำกิจกรรมร่วมกับชุมชนรอบปอเนาะ และช่วงเวลาปอเนาะปิดเทอมติดตามเด็กปอเนาะบางคนที่บ้าน

4. ขอบเขตด้านประชากร คือ กลุ่มที่เป็นผู้ให้ข้อมูลคนสำคัญ (Key Informant) ได้แก่ ผู้ให้ข้อมูลหลักมี 6 กลุ่ม รวม 47 คน คือ โต๊ะครูเจ้าของปอเนาะดาลอ 1 คน ผู้ช่วยโต๊ะครูในปอเนาะดาลอ 4 คน กลุ่มเด็กปอเนาะ 21 คน ที่ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยดูแลเด็กปอเนาะ (ตอลาเอาะห์) ได้แก่ ประธานเด็กปอเนาะ รองประธาน ผู้ดูแลแต่ละเขตในปอเนาะ (โต๊ะแนแบ) และเด็กปอเนาะที่อยู่ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเฉพาะในชุมชนใกล้เคียง กลุ่มศิษย์เก่า 6 คน กลุ่มผู้นำศาสนา 3 คน กลุ่มชาวบ้าน 10 คน และกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐ 3 คน

5. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การสังเกตควบคู่กับการสัมภาษณ์เชิงลึก พร้อมศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมจากแหล่งเอกสาร และเข้าร่วมกิจกรรม ดังเช่น เข้าเรียนร่วมกับเด็กปอเนาะ ร่วมพิธีกรรมที่ไม่ขัดกับหลักการศาสนา เยี่ยมเยียนที่พัก รับประทานอาหารร่วมกับโต๊ะครูและเด็กปอเนาะในแต่ละเขตพร้อมจดบันทึก บันทึกข้อมูลด้วยเครื่องบันทึกเสียง และกล้องถ่ายรูป

6. การตรวจสอบข้อมูล มี 3 ด้าน คือ ด้านข้อมูล จากแหล่งที่มาสามแหล่ง (เวลา สถานที่ และบุคคล) ด้านประเด็นวิจัย และ ด้านแนวคิดทฤษฎีที่นำมาใช้ในการกำหนดกรอบวิจัย มองปรากฏการณ์ทั้งฝ่ายรัฐและปอเนาะ และวิเคราะห์ว่าต้องมีความใกล้เคียงและสอดคล้องกัน

ผลการศึกษา

การให้ความหมายพื้นที่และความต้องการใช้พื้นที่ปอเนาะของโต๊ะครูเจ้าของปอเนาะ

ปอเนาะดาลอจัดการศึกษาตามอัธยาศัยให้กับชาวมลายูมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในรูปแบบปอเนาะจาริตสอนศาสนาอิสลามอย่างเดียวไม่มีความรู้สามัญหรือวิชาชีพเช่นโรงเรียนทั่วไปในระบบของรัฐรวมทั้งโครงสร้างการจัดการพื้นที่ปอเนาะขึ้นอยู่กับโต๊ะครูเจ้าของปอเนาะแต่ละคน ปอเนาะ จาริตเป็นการศึกษาในรูปแบบเดิมที่ชุมชนสืบทอดมาจากอดีตกว่าห้าร้อยปีปอเนาะเกิดขึ้นมาตั้งแต่ครั้งอดีตในดินแดนที่เป็น “รัฐมลายู - อิสลาม” ที่เป็นอิสระ ชื่อว่า “ปัตตานีดารุสสลาม” หรือ “รัฐปัตตานี” ซึ่งก็คือสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ปัจจุบัน ปอเนาะได้เกิดขึ้นจากการที่บริเวณนั้นได้เปลี่ยนจากการเป็น “รัฐมลายู - พุทธ” เป็น “รัฐมลายู - อิสลาม”

หลังจากนั้นกษัตริย์ได้สถาปนาพื้นที่ให้เป็นรัฐในรูปแบบ “มลายู - อิสลาม” โดยการผลิตสร้างตัวตนของพื้นที่ใหม่ให้เป็นไปรูปแบบอิสลามตามจินตนาการความต้องการในการใช้พื้นที่ พร้อมทั้งสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมา กำกับ ควบคุม การใช้พื้นที่ดังกล่าวผ่านระบอบการเมืองการปกครองโดยนำเอาโครงสร้างสังคมที่มีจารีตศาสนาอิสลามมาใช้เปรียบเสมือนกฎหมายปกครองบ้านเมืองเป็นแบบแผนแห่งพฤติกรรมในการใช้ชีวิตมีผลต่อวิถีชีวิตของชาวมลายูโดยตรงในเรื่องสำคัญ ๆ ดังเช่น การตัดสินใจ คดีความ คดีมรดกในทุกด้าน โดยเฉพาะเศรษฐกิจ และสังคม ที่สำคัญสุดกษัตริย์ปกครองได้ตั้งกฎเกณฑ์รวบรวมผูกโยงให้ชาวมลายูสำนึกว่าเป็นคนกลุ่มเดียวกัน หรือ “ชาติพันธุ์” เดียวกัน โดยมีอิสลามเป็นศาสนาชาติพันธุ์และมี “อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์” ความเป็นมลายูมุสลิมเป็นตัวบ่งบอกเป็นผลให้ชาวมลายูต้องการเปลี่ยนแปลงตนเองเป็นมลายูที่นับถือศาสนาอิสลามเรียกว่ามลายูมุสลิม สิ่งเหล่านี้ต้องอาศัยการศึกษาเป็นตัวช่วยจึงเกิดเป็นปอเนาะขึ้นมาคือ ปอเนาะจารีตทำหน้าที่ผลิตสร้างและผลิตซ้ำ อัตลักษณ์ความเป็นมลายูมุสลิมให้กับคนที่อยู่ในบริเวณนี้และสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันพื้นที่บริเวณนี้ต่อมาได้ถูกผนวกเข้ามาอยู่ในรัฐไทย ดังเช่น ปอเนาะดาลอ ปอเนาะดาลออยู่ที่เลขที่ 117 หมู่ 5 ณ หมู่บ้านดาลอ ตำบลมะนันยง อำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี ผู้ก่อตั้งปอเนาะดาลอขึ้นมาและทำหน้าที่เป็นโต๊ะครูท่านแรกเป็นชาวปัตตานี คือ โต๊ะครู “หะยีอับดุลเราะห์มาน บินมุหัมมัดอิรชาด” ศิษย์ดาลอเรียกท่านว่า “بابออับดุลรอหมาน” ด้วยอุดมการณ์ทางด้านศาสนาอิสลามอันเป็นอัตลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเป็นมลายูที่แท้จริงโต๊ะครูดาลอได้สร้างปอเนาะในรูปแบบปอเนาะจารีตเหมือนเดิม

ปัจจุบันปอเนาะสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ยังมีอยู่หลายแห่งรวมทั้งปอเนาะดาลอที่เคยจัดการศึกษาตามอัธยาศัยให้กับชุมชนชาวมลายูเป็นอิสระสอดคล้องกับชีวิตความเป็นมลายูมุสลิมของชาวมลายูมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญส่งผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อการศึกษาอิสลาม สืบเนื่องจากภายหลังจากพื้นที่เดิมของรัฐปาตานีได้ตกเป็นพื้นที่ส่วนหนึ่งของสยามโดยสมบูรณ์และชาวมลายูมุสลิมที่อยู่ในบริเวณนี้ได้ถูกเปลี่ยนสภาพเป็นคนไทยโดยปริยาย ทว่าภายไตรัฐไทยชาวมลายูมุสลิมเหล่านี้ก็ยังคงมีการสืบทอดอัตลักษณ์เดิมต่อมาตามวิถีคนมลายูเดิม คือ การพูดมลายู นับถือศาสนาอิสลาม และ

ใช้วัฒนธรรมที่ผสมผสานระหว่างมลายูกับอิสลาม โดยมีอิสลามเป็นแกนนำสังคม และที่สำคัญความเป็นชาติพันธุ์มลายูยึดติดอย่างเหนียวแน่นกับการนับถือศาสนา อิสลามงานศึกษาว่าด้วยแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์ ลักษณะทางชาติพันธุ์หรือ อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ มิใช่สิ่งที่เกิดจากธรรมชาติหรือสายโลหิต หากเป็นกระบวนการ ที่เกิดจากการหล่อหลอมก่อรูปขึ้นจากวิถีการดำรงชีวิตในสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ (Edmund Leach, 1964 : 101) เช่นเดียวกับชาวมลายูมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในปัจจุบันที่มีอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของความเป็นมลายูมุสลิมที่สืบทอดหล่อหลอม มาจากบรรพบุรุษครั้งพื้นที่บริเวณนี้ในอดีตยังเป็นนครรัฐในรูปแบบมลายู - อิสลาม เรียกตัวเองว่าเป็นชาวมลายูมุสลิม ทว่าภายหลังจากพื้นที่ใหญ่ของรัฐปาตานี ถูกผนวกกลายเป็นสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ พื้นที่ในรัฐไทยในปี พ.ศ. 2452 เป็นผล ให้ชาวมลายูมุสลิมได้ถูกเปลี่ยนสภาพเป็นพลเมืองของรัฐไทยแม้ว่าทางการไทยได้ รวมพวกเขาให้เป็น “คนไทย” โดยเรียกพวกเขาเองว่า “ไทย - มุสลิม” ก็ตามแต่ด้วย อัตลักษณ์ที่แตกต่างออกไปจากคนไทยอย่างสิ้นเชิง คือ ชาวมลายูมุสลิมนั้นจะพูด ภาษาแม่ ซึ่งเป็นภาษาดั้งเดิมของพวกเขา คือ ภาษามลายู นับถือศาสนาอิสลาม และมีวิถีชีวิตวัฒนธรรมในรูปแบบชาวมลายู (ผสมผสานระหว่างความเป็นมลายูกับ อิสลาม) รวมถึงการมีบรรพบุรุษเป็นชาวมลายูปาตานี มีความภาคภูมิใจในอดีตจาก ประวัติศาสตร์ ที่เคยเป็นรัฐอิสระที่มีระบบการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และ การศึกษาเป็นของตนเอง พวกตนมิได้อพยพมาจากไหน

ประการสำคัญที่ผ่านมาในอดีตบรรพบุรุษได้ยึดโยงความหมายของการเป็น ชาติพันธุ์มลายูมุสลิมไว้กับศาสนาอิสลามอย่างไม่สามารถแยกขาดออกจากกันได้ สิ่งเหล่านี้ทำให้พวกเขายังคงมีการรักษาโครงสร้างทางสังคมวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ไว้ เหมือนเดิม และถึงแม้ว่าพวกเขากลับเรียกตัวเองเป็น “ออแชนาญ” ซึ่งหมายความว่า เป็น “คนมลายู” มิใช่ “ออแชน ชีแย” (ชาวสยาม) และ “ออแชนอิสแล” (คนมุสลิม) แสดงนัยยะการปฏิเสธว่าไม่ได้เป็นคนกลุ่มเดียวกันหล่อหลอมความเป็นมลายูมุสลิม ไว้ในการดำรงวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมด้วยการพูดภาษามลายู มีวิถีชีวิตและวัฒนธรรม ในรูปแบบเดิมที่ผสมผสานระหว่างความเป็นมลายูและอิสลามแตกต่างจากที่รัฐ ต้องการด้วยสำนึกในความเป็นมาทางด้านประวัติศาสตร์และการให้ความหมาย ทางชาติพันธุ์เดิม การกำหนดกลุ่มชาติพันธุ์ด้วยการมีอัตลักษณ์ที่แตกต่างจากคน

กลุ่มใหญ่ที่เป็นคนไทยซึ่งพูดภาษาไทย นับถือศาสนาพุทธ และมีวิถีชีวิตวัฒนธรรมในรูปแบบไทยพุทธ ซึ่งรัฐได้ยึดเอาเป็น อัตลักษณ์หลักของชาติของชาวมลายูมุสลิม ซึ่งถึงแม้ว่าจะถูกเปลี่ยนเข้ามาเป็นพลเมืองไทยแล้วก็ตาม เป็นผลให้รัฐมองว่าคนเหล่านี้เป็นปัญหาทางด้านความมั่นคงทางด้านการปกครองประกอบกับความไม่เป็นไปของสถานการณ์รอบตัวในขณะนั้น ภายใต้บริบทของกระบวนการสร้างรัฐชาติไทยตามแบบรัฐสมัยใหม่ที่เป็นผลเริ่มต้นจากการขยายตัวของการล่าอาณานิคมของยุโรป ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 - 19 ได้แบ่งส่วนอื่น ๆ ของโลกออกเป็นอาณานิคมของประเทศต่าง ๆ ในศตวรรษที่ 20 อำนาจของยุโรปได้หมดไป เนื่องด้วยผลของสงครามโลกครั้งที่ 2 อาณานิคมต่าง ๆ ได้แยกตัวเองออกเป็นรัฐอิสระ พวกผู้นำของรัฐเหล่านี้ต่างเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาในยุโรปทั้งสิ้น ได้นำรูปแบบของรัฐในยุโรปมาจัดองค์การทางการเมืองของประเทศของตน และในที่สุดรัฐสมัยใหม่ได้เป็นรูปแบบสากลขององค์การทางการเมืองรวมทั้งรัฐไทย ด้วยรัฐชาตินั้นมีองค์ประกอบสามประการ คือ มีประชากรแน่นอน มีดินแดนแน่นอน และมีรัฐบาลหรือมีอำนาจอธิปัตย์แน่นอน เป็นของตนเอง ทำให้เกิดเป็นกระบวนการปลูกฝังความรู้สึก “เป็นชาติ” ลงในองค์ประกอบของรัฐสมัยใหม่ ซึ่งก็คือ “ประชากร” โดยการสร้างความรู้สึกแนแน่นแฟ้นว่าประชากรทุกคนในรัฐนั้นเป็นพวกเดียวกันสถานการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้เป็นผลให้ในปี พ.ศ. 2482 รัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม ประกาศเปลี่ยนชื่อประเทศ จากสยามเป็นประเทศไทยอย่างเป็นทางการและหนึ่งในนโยบายของรัฐบาลก็คือ การออกประกาศ รัฐนิยม 12 ฉบับ สิ้นสุดลงในปี 2485 มุ่งพัฒนาประเทศเป็นมหาอำนาจ โดยสร้างสำนึกความเป็นชาตินิยม สร้างความรักชาติ รักแผ่นดิน สร้างความปรองดองสมานฉันท์และปรับปรุงวัฒนธรรมบางประการของคนไทยให้ทัดเทียมอารยประเทศ ภายใต้สัญญาความเป็นไทยบังคับคนในชาติ ที่สำคัญได้นำเอานโยบายดังกล่าวมาใช้อย่างรุนแรงเข้มงวดกดขี่เพื่อแก้ปัญหาารวมกันในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้พยายามเข้าไปเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของพวกเขาให้ละทิ้งการใช้อัตลักษณ์เดิม เช่น ห้ามสวมใส่เครื่องแต่งกายแบบมุสลิม ห้ามไม่ให้สอนภาษามลายูในโรงเรียน ห้ามพูดภาษามลายูในการติดต่อราชการ ให้เปลี่ยนชื่อเป็นภาษาไทย แต่งกายแบบที่ขัดกับหลักอิสลาม และยังยกเลิกข่อยกเว้นเกี่ยวกับครอบครัวและมรดกให้ใช้กฎหมายแพ่งและพาณิชย์ เป็นต้น ซึ่งนโยบายต่าง ๆ ข้างต้นได้สร้างความรู้สึกขัดแย้งขึ้นกับ

ชาวมลายูมุสลิมที่อยู่ในบริเวณนี้เนื่องจากมองว่าเป็นความพยายามของรัฐที่จะเข้าไปเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของพวกเขาให้ละทิ้งการใช้อัตลักษณ์เดิมเปลี่ยนมาเป็นการใช้อัตลักษณ์ไทย ซึ่งนอกจากจะเป็นผลกระทบต่อการพุดมลายูและการนับถือศาสนาอิสลาม ตลอดจนวิถีชีวิตวัฒนธรรมเดิมอันเป็นอัตลักษณ์สำคัญแบบมลายู - อิสลามที่มีความหมายกับความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ของพวกเขาแล้ว ประการสำคัญยังเป็นการบีบคั้นทางจิตใจในเรื่องของการแบ่งชนชั้นทางชาติพันธุ์ภายใต้สถานการณ์ทางสังคมที่เปลี่ยนไปจากเดิมและด้วยจิตสำนึกในเรื่องความแตกต่างทางชาติพันธุ์ร่วมกับจิตสำนึกการเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic Identification) เป็นผลให้เกิดการต่อต้านและการปะทะกันอย่างรุนแรงขึ้นระหว่างชาวมลายูมุสลิมกับเจ้าหน้าที่รัฐบาล ภายใต้การนำของผู้นำชุมชนชาวมลายูมุสลิม ซึ่งเป็นผู้นำทางศาสนา ดังกรณี “บะลุกาสาเมาะ” เหตุการณ์เกิดขึ้นที่ปัตตานี เดือนธันวาคม พ.ศ. 2490 เมื่อเจ้าหน้าที่ตำรวจคนหนึ่งถูกโจรยิงเสียชีวิตที่หมู่บ้านบะลุกาสาเมาะ ตำรวจกลุ่มหนึ่งจึงเข้าไปยังหมู่บ้านนั้นเพื่อสอบสวนทรมานชาวบ้านและกล่าวหาว่าพวกเขาสมคบกับโจร จากนั้นก็เผาหมู่บ้านเสียสิ้น ทำให้ชาวบ้าน 25 ครอบครัวไร้ที่อยู่อาศัย ขณะเดียวกันได้เกิดผลกระทบจากภาวะความลำบากทางเศรษฐกิจและสังคมจากสงครามโลกครั้งที่สอง และการกลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ปี พ.ศ. 2491 การถูกเลือกปฏิบัติ ถูกกดขี่ข่มเหง ไม่ได้รับความเป็นธรรม การคอร์รัปชัน และกรณีดุซงญอ เหตุการณ์ลุกขึ้นสู้หมู่บ้านดุซงญอ จังหวัดนราธิวาส การปะทะด้วยอาวุธระหว่างตำรวจกับชาวบ้านมลายูมุสลิม ประมาณ 2,000 คน ที่หมู่บ้านดุซงญอ อำเภอระแงะ จังหวัดนราธิวาส โดยฝ่ายตำรวจยิงปืนไปยังชาวบ้านที่กำลังมีงานบุญกันอยู่ จากนั้นเจ้าหน้าที่ก็ลัวชาวบ้านจะตอบโต้จึงถอยกำลังกลับไปยังต้นยางมัสแตร์รายงานไปยังหน่วยเหนือว่ามีกองโจรชาวมลายู จำนวน 1,000 คน กำลังเตรียมก่อการกบฏจึงมีการเสริมกำลังตำรวจ 60 คน ที่ต้นยางมัส ขณะที่บ้านดุซงญออยู่ในหมู่บ้าน มีการประกอบพิธีกรรมสร้างขวัญและกำลังใจ ชาวบ้านใช้อาวุธที่มีมีดดาบ ขณะที่ฝ่ายทางการมีการส่งกำลังอาวุธทั้งเครื่องบินรบ เรือรบกลางทะเลบางนราที่ท่าเทียบเรือ พร้อมส่งทหารมาสมทบกับกำลังตำรวจและเกิดการปะทะกัน วันที่ 28 เมษายน 2491 การต่อสู้เริ่มจากตำรวจสยามบุกโจมตีชาวมลายู การต่อสู้ครั้งนี้ดำเนินไป 36 ชั่วโมง ชาวบ้านก็ยอมแพ้ ผลการต่อสู้ทำให้ชาวมลายูทั้งที่เป็นสตรี

ผู้ชรา และทารก เสียชีวิตเกือบ 400 คน ส่วนตำรวจสยามเสียชีวิตประมาณ 30 คน เตรียมพร้อมเผชิญหน้ากับตำรวจ มาร่วมชุมนุมกันที่สุเหร่าและที่บ้านของโต๊ะเปรัก ซึ่งเป็นปอเนาะ (ชัยวัฒน์ สถาอานันท์, 2551 : 124)

ความขัดแย้งระหว่างชาวมลายูมุสลิมกับรัฐที่ผ่านมามีดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้สถานที่ในปอเนาะเป็นที่ต่อสู้ในครั้งนั้นเป็นสาเหตุให้ฝ่ายรัฐสังเกตเห็นความสำคัญของปอเนาะ ซึ่งมีโต๊ะครูเป็นผู้นำที่ชาวบ้านให้ความเคารพ รัก ศรัทธา และเชื่อถือมาก จึงเริ่มพุ่งความสนใจไปที่ “ปอเนาะ” สถาบันการศึกษา ศาสนาอิสลามของชาวมลายูมุสลิมที่เจ้าของ คือ โต๊ะครู นำไปสู่ประเด็นความขัดแย้งเพิ่มขึ้นอีก ประเด็นหนึ่งระหว่างโต๊ะครูและชาวมลายูมุสลิมกับรัฐ กลายเป็นปัญหาการเมืองเรื่องพื้นที่ปอเนาะระหว่างชาวมลายูมุสลิมกับรัฐ

ความขัดแย้งระหว่างปอเนาะกับรัฐภายใต้นโยบายการจัดการศึกษาชาติปัจจุบัน

ความขัดแย้งทางด้านวัฒนธรรมข้างต้น ผนวกกับเป็นช่วงที่อังกฤษได้คืนเอกราชให้กับประเทศมาเลเซียในปี พ.ศ. 2500 และมาเลเซียได้ให้ความสำคัญกับคนเชื้อชาติมลายูมุสลิมมาก ทั้งยังมีการเคลื่อนไหวของขบวนการคอมมิวนิสต์อยู่ในพื้นที่รัฐบาลไทยเกรงว่าจะมีการปลุกระดมให้ชาวมลายูมุสลิมเป็นปฏิปักษ์กับรัฐบาลมากยิ่งขึ้นต้องการนำเอานโยบายพัฒนาเศรษฐกิจเข้าไปช่วยแก้ปัญหาที่มองว่าเป็นการสร้างความมั่นคงในพื้นที่ร่วมกับการจัดการศึกษาในรูปแบบปอเนาะจาริตของชาวมลายูมุสลิมเป็นผลให้รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในยุคถัดมาต้องการแก้ไขปัญหาความมั่นคงขณะนั้น จึงได้ตั้งสภาการศึกษาชาติขึ้นในปี พ.ศ. 2501 และประกาศแผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2503 โดยมีผลบังคับใช้วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2504 กำหนดวัตถุประสงค์จัดการศึกษาไทยให้เข้ากับระบบสากล เน้นการจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับแผนเศรษฐกิจและการปกครองประเทศรัฐบาล จอมพลสฤษดิ์ได้รวมเอาความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ การศึกษา และการปกครอง ให้เป็นเรื่องเดียวกัน ดำเนินนโยบายไปพร้อมกันด้วยนโยบาย 2 ด้าน คือ ด้านหนึ่งเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ อีกด้านเป็นนโยบายทางด้านการศึกษาของชาวมลายูมุสลิม ในส่วนของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่ภายใต้นโยบายรัฐชุมชนชาวประมงในอ่าวปัตตานีมีการเปลี่ยนแปลง 3 ด้าน คือ การเปลี่ยนแปลง

ด้านเศรษฐกิจ การเปลี่ยนโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม และการจัดระเบียบทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงเรื่องความเชื่อ ค่านิยม (ระวีวรรณ ชุ่มพฤษ, 2540) ที่สำคัญการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายใต้นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในพื้นที่บริเวณนี้ได้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านการศึกษาของชาวมลายูมุสลิม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาที่มีระบบเดียวในขณะนั้นคือ ระบบปอเนาะ (จาริต) ในระยะเวลาต่อมา

สำหรับนโยบายทางด้านการศึกษาของชาวมลายูมุสลิมเป็นนโยบายที่รัฐกำหนดขึ้นโดยตรงภายใต้ความต้องการของรัฐบาลที่จะพัฒนาชาวมลายูมุสลิมทั้งด้านเศรษฐกิจ การศึกษา และความมั่นคงเป้าหมายใหญ่ ต้องการแก้ไขความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างชาวมลายูมุสลิมกับรัฐในเรื่องอัตลักษณ์ด้วยการช้อนทับพื้นที่ปอเนาะ และทำให้เป็นโรงเรียนในรูปแบบที่รัฐต้องการ 2 ด้าน ด้านที่หนึ่ง คือ การสร้างความผสมกลมกลืนในเรื่องอัตลักษณ์ให้กับชาวมลายูมุสลิม ด้านที่สอง เป็นการนำเอาการศึกษาสมัยใหม่เข้าสู่ปอเนาะ สถาบันการศึกษาศาสนาอิสลามของชาวมลายูมุสลิมทั้งนี้รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ได้สานต่อจากนโยบายรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงครามที่เริ่มต้นไว้ และดำเนินการเป็นขั้นตอนดังต่อไปนี้

เริ่มต้นเป็นการวางแผนในปี พ.ศ. 2503 จัดให้มีการประชุมตัวแทนโต๊ะครูเจ้าของปอเนาะ ผู้ทรงคุณวุฒิศาสนาอิสลาม ผู้ว่าราชการจังหวัดสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ รวมสตูล ผู้แทนกระทรวงกรมที่เกี่ยวข้อง โดยใช้ศูนย์พัฒนาการศึกษาภาคที่ 2 จังหวัดยะลา เป็นสถานที่พบปะ มติที่ประชุมกำหนดวัตถุประสงค์ในการดำเนินการจัดระบบการศึกษาของปอเนาะ 4 ข้อ ได้แก่ 1) เพื่อให้ปอเนาะจดทะเบียน อันหมายถึงการยอมรับแนวทางการปรับปรุงการศึกษาในปอเนาะ 2) เพื่อปรับปรุงอาคารสถานที่เรียนและบริเวณ จัดทำถนนเข้าสู่ปอเนาะ จัดทำป้ายปอเนาะ 3) ปรับปรุงการเรียนการสอนหลักสูตร จัดการสอนแบ่งระดับชั้น จัดการสอนภาษาไทย และจัดการสอนวิชาชีพ 4) จัดให้มีการประเมินผล การสอบขั้นตัวประโยค กระทรวงมหาดไทยมอบหมายให้จังหวัดและเขตเป็นผู้ดำเนินการและในปี พ.ศ. 2504 รัฐได้กำหนดนโยบายปฏิรูปการศึกษาในจังหวัดชายแดนภาคใต้ขึ้นมาใช้กับปอเนาะ

ต่อมาเป็นการขยายอำนาจเข้าสู่ปอเนาะในปีเดียวกันกับที่รัฐกำหนดนโยบาย พ.ศ. 2504 จากเดิมที่อำนาจทั้งหมดของแต่ละปอเนาะขึ้นอยู่กับโต๊ะครูปอเนาะ ผู้เป็นเจ้าของพื้นที่แต่ละแห่ง ทว่าภายใต้นโยบายที่เกิดขึ้นดังกล่าว รัฐพยายามที่จะเข้าไปช่วงชิงพื้นที่ปอเนาะเพื่อให้ปอเนาะเข้ามาอยู่ภายใต้การกำกับของรัฐ เริ่มแรกไม่เป็นการบังคับ ทว่าสร้างแรงจูงใจรัฐได้ประกาศให้ปอเนาะมาจดทะเบียนกับรัฐ ตามความสมัครใจ เพื่อนำแนวทางการจัดการศึกษาตามรูปแบบรัฐเข้าสู่ปอเนาะ ซึ่งก็มีปอเนาะจำนวนน้อยที่เข้ารับการจดทะเบียนกับรัฐ ระหว่าง พ.ศ. 2504 - 2507 มีปอเนาะจำนวน 171 แห่ง จากจำนวนหลายพันแห่งโดยประมาณที่ไม่สามารถตรวจสอบได้มาจดทะเบียนกับรัฐ ส่วนที่มาจดทะเบียนนั้นเพราะมองว่าไม่เสียเวลา เรื่องการเรียนศาสนา ทั้งกลัวการเพ่งเล็งจากรัฐหรือมีส่วนเกี่ยวข้องกับขบวนการก่อการร้ายที่รัฐมองว่าเป็นภัยต่อความมั่นคง อีกส่วนที่ไม่มาจดทะเบียนเพราะคิดว่าปอเนาะเป็นสถาบันศาสนา ไม่จำเป็นต้องจดทะเบียนและต้องการมีอิสระกลัวว่ารัฐจะเข้ามาเปลี่ยนแปลงปอเนาะ และจากนั้นไม่นานรัฐได้ดำเนินการกับปอเนาะต่อ

ภายหลังจากประกาศให้ปอเนาะมาจดทะเบียนปฏิบัติการตามมาตรการรัฐ เพื่อที่จะนำเอาการสอนวิชาภาษาไทยและวิชาชีพเข้าสู่พื้นที่ปอเนาะที่เกิดขึ้น ในปี พ.ศ. 2512 รัฐได้ออกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยสถานศึกษาปอเนาะ พ.ศ. 2512 ประกาศให้ปอเนาะที่จดทะเบียนแล้วเปลี่ยนรูปเป็นโรงเรียนราษฎรสอนศาสนาอิสลามกำหนดว่า ปอเนาะใดที่มีความสนใจที่จะปรับปรุงให้ยื่นขอจดทะเบียนต่อทางราชการ หากดำเนินการสอนได้ดีจะได้รับเงินอุดหนุนจากกระทรวงศึกษาธิการและเมื่อจดทะเบียนแล้วให้จัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งกำหนดให้เพิ่มวิชาสามัญและวิชาชีพเข้าไปสอนร่วมกับวิชาศาสนาอิสลาม พร้อมบริหารจัดการให้ได้มาตรฐานเหมือนโรงเรียนสมัยใหม่ทั่วไปของรัฐ และยังกำหนดว่าหากปอเนาะใดไม่มาจดภายในวันที่รัฐประกาศคือ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2514 ถ้าจะตั้งให้ทำในรูปแบบโรงเรียนราษฎรสอนศาสนาอิสลาม ปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2514 มีปอเนาะจำนวน 426 แห่ง มายื่นเปลี่ยนรูปแบบ แต่ก็มีหลายปอเนาะที่แม้ว่าจะเข้ารับการจดทะเบียนไปแล้วครั้งก่อน ไม่ยอมเข้ารับการเปลี่ยนรูปแบบในครั้งนี้ และอีกหลายปอเนาะที่แม้ว่าจะยอมเปลี่ยนรูปแบบเป็นโรงเรียนดังกล่าว แต่ก็ยังคงสอนแต่เฉพาะวิชาศาสนาอิสลามเท่านั้น นอกจากนั้นยังมีปอเนาะใหม่เกิดขึ้นตลอดเวลา

ปี พ.ศ. 2526 รัฐยังได้กำหนดให้ปอเนาะที่เปลี่ยนเป็นโรงเรียนราษฎรสอนศาสนาอิสลามเข้ารับการจดทะเบียนอีกครั้งเพื่อเปลี่ยนแปลงเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม และครั้งนี้รัฐได้นำเอาหลักสูตรอิสลามศึกษา พ.ศ. 2526 ที่รัฐจัดทำขึ้นเองเข้าไปแทนที่หลักสูตรศาสนาของโต๊ะครูปอเนาะรวมทั้งกำหนดเวลาที่ใช้ในการสอนด้วย เป็นผลให้การเรียนการสอนวิชาศาสนาอิสลามในปอเนาะถูกเปลี่ยนไป ประการสำคัญพื้นที่ปอเนาะในรูปแบบที่เป็นปอเนาะจาริตเปลี่ยนแปลงผิดแผกออกไปจากเดิมเป็นอย่างมาก ส่งผลให้ความหมายและการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ปอเนาะในรูปแบบเดิมเปลี่ยนแปลงไปด้วย

อย่างไรก็ตาม การศึกษาเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของคนไทยทุกคนที่รัฐต้องจัดให้เพื่อพัฒนาตามเป้าหมายที่ระบุไว้ในแผนการศึกษาชาติแต่ละฉบับซึ่งเป็นกลไกหลักในการพัฒนาประเทศมาโดยตลอด ในการวางกรอบเป้าหมายและทิศทางการจัดการศึกษาของประเทศมุ่งจัดการศึกษาให้คนไทยทุกคนสามารถเข้าถึงโอกาสและความเสมอภาคในการศึกษาที่มีคุณภาพ พัฒนาระบบ การบริหารจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ พัฒนากำลังคนให้มีสมรรถนะในการทำงานที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดงานและการพัฒนาประเทศในแต่ละช่วงเวลาตามที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติแต่ละฉบับกำหนด โดยผ่านกระบวนการจัดทำแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับแรก ต่อมาเกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ระบุว่า มาตรา 8 การจัดการศึกษาให้ยึดหลัก (1) เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน (2) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และมาตรา 9 ระบุการจัดระบบ โครงสร้าง และกระบวนการจัดการศึกษาให้ยึดหลัก (1) มีเอกภาพด้านนโยบายและมีการหลากหลายในการปฏิบัติ (2) มีการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และในหมวด 3 ระบบการศึกษา มาตรา 15 ระบุว่า การจัดการศึกษามี 3 รูปแบบคือการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2542 : 6

สำหรับปอเนาะดาลอเป็นปอเนาะที่มีโต๊ะครูสืบทอดการเป็นปอเนาะจาริตยาวนานถึงสามรุ่น โต๊ะครูท่านแรกผู้ก่อตั้งได้นำปอเนาะดาลอไปจดทะเบียนในวันเกือบสุดท้ายแต่การดำเนินการในปอเนาะยังเป็นแบบเดิมทุกประการไม่ยอมเปลี่ยนแปลงพื้นที่ของปอเนาะดาลอให้เป็นโรงเรียนในรูปแบบที่รัฐต้องการ ทั้งนี้เพราะโต๊ะครูต้องการจะรักษาพื้นที่ของปอเนาะดาลอไว้ในรูปแบบของการเป็นปอเนาะจาริตให้เหมือนเดิมคือ เอาไว้สำหรับเป็น “พื้นที่ทางสังคม” เพื่อทำหน้าที่ในการสอนและขัดเกลาทางด้านศาสนาอิสลามเพื่อสืบทอดอัตลักษณ์ความเป็นมลายูมุสลิมให้กับชาวมลายูมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ความคิดนี้ได้สืบทอดมาจนถึงโต๊ะครูที่สามปัจจุบันแม้ว่าภายหลังจากการเข้ารับตำแหน่งเป็นโต๊ะครูคนปัจจุบันในปอเนาะแห่งนี้ เมื่อ พ.ศ. 2549 ต้องเผชิญกับเงื่อนไขและปัจจัยทั้งภายในและภายนอกที่เข้าไปสร้างผลกระทบต่อการดำเนินงานในปอเนาะดาลอของโต๊ะครูปัจจุบันแบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน ส่วนที่หนึ่งเป็นเงื่อนไขและปัจจัยที่มาจากภายนอก แบ่งได้เป็น 2 ประการ ประการแรก เงื่อนไขและปัจจัยที่มาจากรัฐ ได้แก่ 1) นโยบายการศึกษาเพื่อสร้างความมั่นคงจากรัฐ และ 2) การถูกจับจ้องจากสถานการณ์การก่อความไม่สงบ และส่วนที่สอง เงื่อนไขและปัจจัยที่มาจากสังคมของชาวมลายูมุสลิม ได้แก่ กระแสการฟื้นฟูศาสนาอิสลาม และส่วนที่สอง เป็นเงื่อนไขและปัจจัยภายในตัวปอเนาะที่เป็นผลมาจากกระแสโลกาภิวัตน์ภายใต้้นโยบายการจัดการศึกษาชาติของรัฐที่พยายามให้ปอเนาะที่ยังคงเป็นปอเนาะจาริตอยู่สอนศาสนาเพียงอย่างเดียวเปิดรับการศึกษาในรูปแบบใหม่มีการนำเอาวิชาสามัญและวิชาชีพสอดสอดแทรกไว้ในปอเนาะ โดยลดวิชาศาสนาอิสลามลง เช่นเดียวกับโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามโดยมีการกำหนดไว้ในแผนยุทธศาสตร์ปฏิรูปการศึกษาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้เพื่อสร้างสันติสุข ปี 2548 - 2551 ระบุในการกำหนดวิสัยทัศน์ส่วนหนึ่งว่า ภายในปี 2551 ประชาชนทุกคนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้เรียนรู้ทั้งวิชาสามัญ วิชาชีพ และวิชาศาสนา มีเศรษฐกิจดี และเป้าหมายส่วนหนึ่งว่า ประชาชนทุกคนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงตลอดชีวิต ได้เรียนวิชาภาษาไทย ประวัติศาสตร์ และวิชาสามัญอย่างครบถ้วน

ในส่วนของโต๊ะครูคนปัจจุบันปอเนาะดาลอเห็นว่าปอเนาะดาลอต้องมีการปรับตัวครั้งใหญ่อย่างเป็นรูปธรรมสวนทางกับความต้องการของโต๊ะครูปอเนาะ และผู้ที่เข้ามาเรียนในปอเนาะดังกล่าวผ่านมาแล้วข้างต้น จึงยังคง “ยืนยัน” ว่าในการทำหน้าที่เป็นโต๊ะครูต้องการที่จะรักษาปอเนาะดาลอเป็นปอเนาะในรูปแบบจารีตเหมือนเดิมเพื่อสืบทอดศาสนาอิสลามอันเป็นวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ที่สำคัญของชาวมลายูมุสลิมที่อยู่ในพื้นที่บริเวณนี้ ซึ่งเป็นความคิดที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษภายใต้การให้ความหมายว่าพวกเขาเป็น “ออฆะนาลู” คือเป็น “คนมลายูมุสลิม” ต้องไม่ละทิ้งความเป็นอิสลาม ซึ่งเป็นอัตลักษณ์สำคัญที่จะขาดไม่ได้ของชาวมลายูเชื้อสายปัตตานีที่อยู่ในพื้นที่บริเวณนี้

โดยได้ทำการ “จัดการพื้นที่” ของปอเนาะปอเนาะดาลอใหม่ยึดหลักว่าพยายามกำหนดให้อยู่ภายใต้กรอบหลักการของศาสนาอิสลามให้ได้มากที่สุด แบ่งได้ 2 ประการ

ประการแรก การแบ่งพื้นที่ปอเนาะออกเป็นส่วนชัดเจนเนื่องจากโต๊ะครูนอกจากต้องการรักษาการเป็นจารีตของปอเนาะแล้ว ยังต้องการให้เกิดความชัดเจน ตรวจสอบง่ายขึ้น ทั้งในส่วนของท่านที่ทำหน้าที่ในการดูแล ปกครองปอเนาะ ปอเนาะจึงจำเป็นต้องได้รับการปรับเปลี่ยน แก้ไข และเพิ่มเติมบางอย่างให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมไทยที่เป็นอยู่ในขณะนี้ นำไปสู่กระบวนการ “จัดการพื้นที่” ของปอเนาะดาลอ ได้แก่ พื้นที่กายภาพ และโครงสร้างของปอเนาะดาลอ พื้นที่กายภาพเป็นการผลิตซ้ำเหมือนอดีตที่ผ่านมา ดังเช่นการให้ปอเนาะเป็นพื้นที่เปิดไม่มีรั้วรอบขอบชิด เด็กที่จะเข้าเรียนปอเนาะเข้ามาทดลองอยู่หรือสำรวจได้ ผู้ใดที่ต้องการมาติดต่อเรื่องเอาบุตรหลานเข้าเรียน หรือชุมชนมาปรึกษาโต๊ะครูก็เข้ามาได้ และยังมีการแบ่งปอเนาะออกเป็นส่วน ๆ ได้แก่ ปอเนาะส่วนนอก เป็นที่อยู่ของโต๊ะครู และเด็กปอเนาะ ปอเนาะส่วนกลาง คือ ที่ใช้ทำพิธีกรรมทางศาสนา ใช้เรียน และทำกิจกรรม ปอเนาะส่วนในเป็นที่อยู่ของนักเรียนปอเนาะที่มีครอบครัว นอกจากนี้ยังมี “สิ่งที่สร้างขึ้นใหม่” ได้แก่ การนำเอาพื้นที่ปอเนาะทั้งหมดรวม 20 ไร่ มาแบ่งออกเป็นเขต ๆ รวม 13 เขต ได้แก่ เขตปาแด เขตมัสยิด เขตตะวันออก และเขตตะวันตก เป็นต้น ในแต่ละเขตจะมีโต๊ะครูแต่ละท่านประจำอยู่ และเป็นที่อยู่ของเด็กปอเนาะ นอกจากนี้ยังมีการตั้งกฎเกณฑ์เพื่อเป็นข้อบังคับในการใช้พื้นที่ด้วย

ประการที่สอง เป็นการสร้างกระบวนการผลิตซ้ำอัตลักษณ์ 3 ด้าน คือ การพูดภาษามลายูได้นำเอาภาษามลายูมาใช้ในการอธิบาย การสอน และการพูดสื่อสารในการใช้ชีวิตประจำวันอยู่ในปอเนาะ ด้านการยอมรับนับถือศาสนาอิสลามผลิตซ้ำทางด้านการศึกษาศาสนาอิสลาม โต๊ะครูได้ทำเป็นสองลักษณะ ได้แก่ การสอนวิชาการอิสลาม และการสร้างชุมชนปฏิบัติขึ้นในปอเนาะเพื่อใช้ในกระบวนการขัดเกลาทางด้านอิสลาม และด้านการมีวิถีชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมในรูปแบบที่ผสมผสานระหว่างความเป็นมลายูกับอิสลามเป็นการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน

สรุปผล

ประการแรก การให้ความหมายพื้นที่และความต้องการใช้พื้นที่ปอเนาะของโต๊ะครูเจ้าของปอเนาะดาลอ พบว่า พื้นที่ปอเนาะดาลอมีลักษณะตามจารีตของศาสนา สอนแต่วิชาศาสนาอิสลามด้วยภาษามลายู มีความสอดคล้องกันหมดทั้งพื้นที่ ความหมาย และความสัมพันธ์กับชาวมลายูมุสลิมในฐานะการเป็นพื้นที่ทางสังคมทำหน้าที่ในการประกอบสร้างอัตลักษณ์ ตามแนวคิดพื้นที่ที่อธิบายว่าการให้ความหมายต่อพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับการใช้พื้นที่ และยังเป็นพื้นที่ที่เป็นไปตามคตินิยมของกลุ่มคนที่อยู่ในสังคมเดียวกันในลักษณะที่ไม่ขัดแย้งกัน โต๊ะครูเจ้าของปอเนาะดาลอจึงได้ให้ความหมายของพื้นที่ว่าเป็นพื้นที่สำหรับผลิตซ้ำความรู้และขัดเกลาทางด้านศาสนาอิสลามอันเป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์สำคัญของชาวมลายูมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และต้องการใช้ปอเนาะทำหน้าที่เป็นสถาบันการศึกษาศาสนาอิสลามตามจารีตดังเช่นในอดีต

ประการที่สอง ความขัดแย้งระหว่างปอเนาะกับรัฐภายใต้นโยบายการจัดการศึกษาชาติ พบว่า การดำรงรักษาอัตลักษณ์ของพื้นที่ศาสนา ทำให้ปอเนาะกลายเป็นพื้นที่ทางการเมือง รัฐได้เข้าควบคุมปอเนาะผ่านนโยบายปฏิรูปการศึกษาจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2504 โดยให้เปลี่ยนรูปเป็นโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม นำเอาวิชาสามัญและภาษาไทยเข้าไปสอนเพื่อสร้างสำนึกและอัตลักษณ์ไทยให้กับชาวมลายูมุสลิม เนื่องจากหวั่นเกรงว่าปอเนาะจะเข้าไปเกี่ยวข้องกับสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ ต่อมาพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ฉบับแก้ไขเพิ่มเติมได้ระบุว่า การจัดการศึกษาให้ยึดหลักสังคมมีส่วนร่วม

และกระบวนการจัดการศึกษาให้มีเอกภาพด้านนโยบายที่หลากหลาย ทว่าปัจจุบัน แนวปฏิบัติรัฐยังคงมีความพยายามให้ปอเนาะทั้งหลายเปลี่ยนรูปแบบตาม ความต้องการของรัฐ

อย่างไรก็ตามปอเนาะดอลยังคงยืนหยัดรักษาพื้นที่ปอเนาะไว้ในการเป็น ปอเนาะจาริตสำหรับเป็นพื้นที่ผลิตซ้ำอัตลักษณ์สำคัญทางด้านศาสนาอิสลามเพราะ มองว่าการที่พื้นที่ถูกเปลี่ยนทำให้ความหมายพื้นที่การใช้ประโยชน์และความสัมพันธ์ ระหว่างพื้นที่ถูกเปลี่ยนไปด้วยจะทำให้ผู้เรียนได้รับความรู้ที่เป็นวิชาศาสนาอิสลาม ลดน้อยลงไม่สมบูรณ์ อิสลามมีความจำเป็นต่อมุสลิมในพื้นที่นี้ทุกคนที่เป็น มลายูจะตกจากศาสนาไม่ได้ ทั้งนี้เพราะในอดีตความเป็นมลายูได้ถูกผูกโยงไว้กับ ศาสนาอิสลามผู้ที่เป็นมลายูทุกคนจะต้องนับถือศาสนาอิสลาม อีกทั้งได้ะครูดอล ยังตระหนักดีว่าการศึกษาศาสนาอิสลามมีเป้าหมายแตกต่างกับการศึกษาอื่นๆ ทั่วไป เพราะการศึกษาอิสลามการศึกษาศาสนาอิสลามไม่ได้ถือว่าชีวิตเป็นจุดมุ่งหมาย ในตัวของมันเอง ชีวิตบนพื้นโลกเป็นเพียงสะพานที่มนุษย์จะต้องก้าวข้ามไปสู่ชีวิต ทางจิตวิญญาณหลังจากสิ้นชีวิตและชีวิตเป็นเพียงสิ่งที่ช่วยให้บรรลุความสุข ในโลกหน้า ขณะที่การศึกษาสมัยใหม่ถือว่าชีวิตเป็นหนทางที่จะนำไปสู่ความสุขในโลกนี้ เป็นจุดมุ่งหมายสุดท้าย และศาสนาอิสลามไม่มีการแบ่งแยกการศึกษาศาสนาและ การศึกษาทางโลก การศึกษาอิสลามเห็นว่าความสุขของมนุษย์โดยพื้นฐานขึ้นอยู่กับ ความมุ่งมั่นทางวุฒิปัญญา อารมณ์ และจิตวิญญาณ จึงรักษาปอเนาะดอลไว้ภายใต้ ปรัชญาและหลักการศาสนาอิสลามเป็นทางเลือกผู้ที่ต้องการออกไปเป็นนักการ ศาสนา หรือนำเอาไปใช้ปฏิบัติอย่างถูกต้องสมบูรณ์ในชีวิต

ข้อเสนอเชิงวิชาการ

ประการแรก ผู้วิจัยเสนอว่าในการศึกษาประเด็นเรื่องพื้นที่โดยเฉพาะความขัดแย้ง ในเรื่องพื้นที่ระหว่างกลุ่มคนกับรัฐดังกรณีพื้นที่ของปอเนาะควรให้ความสำคัญในการ นำเอาแนวคิดพื้นที่มาใช้ทำความเข้าใจความเป็นมาของพื้นที่ ตัวพื้นที่ ความหมาย พื้นที่ การใช้พื้นที่ และความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนที่เป็นเจ้าของพื้นที่กับพื้นที่ ที่เป็นอยู่เดิมก่อนรัฐเข้าไปจัดการพื้นที่ จะทำให้เห็นปฏิบัติการทางการเมืองเรื่อง พื้นที่ระหว่างรัฐกับกลุ่มคนที่เป็นเจ้าของพื้นที่ได้ชัดเจนขึ้นและเห็นการดิ้นรนต่อสู้

ต่อรองของกลุ่มคนที่ต้องการรักษาพื้นที่เดิมที่มีความสำคัญต่อการดำเนินวิถีชีวิตเอาไว้ไม่ให้สูญหายไป

ประการที่สอง ผู้วิจัยเสนอว่าการศึกษาในประเด็นข้างต้นสำหรับพื้นที่ทั่วไปสมควรใช้การศึกษาแบบชาติพันธุ์วรรณาเพื่อได้ข้อมูลลุ่มลึก เพื่อเปิดพื้นที่ เปิดเสียงให้กับผู้เป็นเจ้าของพื้นที่ที่เดือดร้อนได้อธิบายเรื่องราวที่เป็นจริงของตัวเองให้รัฐและสังคมภายนอกได้เข้าใจ

ข้อเสนอแนะต่อรัฐ

ประการแรก ในการดำเนินการต่อพื้นที่ปอเนาะต่อไปรัฐควรทบทวนในเรื่องประวัติศาสตร์ความเป็นมาพื้นที่ของปอเนาะในอดีตในเรื่องพื้นที่ที่เป็นลักษณะเฉพาะของปอเนาะ การให้ความหมายต่อพื้นที่และความต้องการใช้พื้นที่ปอเนาะของโต๊ะครูและชาวมลายูมุสลิมที่เข้าไปใช้พื้นที่ปอเนาะ ที่สำคัญความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่ปอเนาะกับชาวมลายูมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ปัจจุบัน

ประการที่สอง รัฐควรทำความเข้าใจใหม่ว่าโต๊ะครูดอลจัดการศึกษาในปอเนาะตามเป้าหมายของการศึกษาอิสลามซึ่งแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับการศึกษาทั่วไป ด้วยต้องการรักษาพื้นที่ปอเนาะดอลไว้เป็นทางเลือกสำหรับผู้ที่ต้องการออกไปเป็นนักการศาสนา หรือต้องการนำเอาไปใช้ปฏิบัติอย่างถูกต้องสมบูรณ์ในชีวิตเท่านั้น ผู้วิจัยมีข้อเสนอว่าในการกำหนดนโยบายการจัดการศึกษาในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้รัฐสมควรแยกปอเนาะออกมาให้ปอเนาะจดทะเบียนใหม่ในรูปแบบสถาบันการศึกษาทางศาสนาและให้ขึ้นอยู่กับองค์กรทางศาสนาในพื้นที่ ในทางปฏิบัติปัจจุบันควรนำเอานโยบายตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ฉบับแก้ไขเพิ่มเติมที่ระบุว่า การจัดการศึกษาให้ยึดหลักสังคมมีส่วนร่วม และกระบวนการจัดการศึกษาให้มีเอกภาพด้านนโยบายที่หลากหลายมาใช้กับปอเนาะในทางที่สอดคล้องกับเป้าหมายการจัดการศึกษาอิสลาม และควรให้การสนับสนุนงบประมาณตามความต้องการของฝ่ายปอเนาะ

เอกสารอ้างอิง

- ขจิตภัย บุรุษพัฒน์. (2519). **ไทยมุสลิม**. กรุงเทพฯ : แพรวพิทยา.
- ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. (2551). **ความรุนแรงกับการจัดการความจริง : ปัตตานีในรอบกึ่งศตวรรษ**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ประสิทธิ์ เวชสวรรค์, พันเอก. (2509). **การพัฒนาการศึกษาเพื่อบูรณภาพของจังหวัดชายแดนภาคใต้**.
- วิทยานิพนธ์ รัฐประศาสนศาสตร์. กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สุเทพ สุนทรเกสซ์. (2548). **ชาติพันธุ์สัมพันธ์แนวคิดพื้นฐานทางมานุษยวิทยาในการศึกษาอัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ ประชาชาติ และการจัดองค์กรความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎีกา. (2542). **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545**. สืบค้นเมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์, จาก <http://www.bic.moe.go.th>
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2548). **แผนยุทธศาสตร์ปฏิรูปการศึกษาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้เพื่อสร้างสันติสุข ปี 2548 – 2551**. กรุงเทพฯ : สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.
- ระวีวรรณ ชุ่มพฤษ. (2540). “การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจของบ้านทิวสนระหว่างปี 1950-1999,” **รัฐสมิแล**. 18 (1-2) : 10-32 ; มกราคม-สิงหาคม 2540. ปัตตานี : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.
- วรวิทย์ บารุและคณะ. (2521). **รายงานการวิจัยเรื่องมลายูปัตตานี : ชาติพันธุ์อัตลักษณ์ และการเปลี่ยนแปลง**. สืบค้นเมื่อวันที่ 26 ธันวาคม, จาก <https://kb.psu.ac.th>.

อิบราเฮิม ณรงค์รักษาเขต. (2548). “ปอเนาะกับการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน
 ในจังหวัดชายแดนภาคใต้,” **ความรู้กับการแก้ปัญหาความขัดแย้ง
 กรณีวิกฤติการณ์ชายแดนภาคใต้**. กรุงเทพฯ : สำนักวิชาศิลปศาสตร์
 มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์.

Barth, F. (1969). **Ethnic Groups and Boundaries : The Social Organization
 of Cultural Difference**. Bergen: Universitetsforlag and Boston : Little
 Brown & Co Benedict, R. (1934). Patterns of Culture. Boston,
 New York : HoFraser.

Thomas M. (1960). **Rusembilan : A Malay Fishing Village in Southern
 Thailand**. New York : Cornell University Press. Harrell, Steven. (1995).
 “Civilizing Projects and Reaction to Them,” in Cultural Encounters on
 China’s Ethnic Frontiers,” **Edited by Steven Harrell**. p. 25 - 39. Seattle :
 University of Washington Press.

Lefebvre, Henri. (1991). **The Production of Space**. Malden, Massachusettes :
 Blackwell Publishers. (Translated by Donald Nicholson-Smith) Michel
 Hechter.